

δρῆνοι μακρῖνοι...
 λές πὼς οἱ πνιγμένοι,
 ὄλοι μαζωμένοι,
 κλαίνε, μιὰ φωνή!...

Σ' ἀστραπῆς ἀχτίδα
 δὲ σὲ ξαναεῖδα,
 ὦ! καρὰβι πιά...
 Κ' εἶδα πιά τὴ μέρα,
 ἔρμη πέρα πέρα
 θαλασσοτοπιά...

Ἡ ψυχὴ μου τρέμει
 σὶδ κορακοδέμ
 πὸν κλωθογυρνᾷ...
 δᾶρπαξε τὸ μάτι
 τῶν κοράκω κάτω
 π' ὁ γιαιλὸς κερνᾷ...

Δ. ΤΑΝΤΑΛΙΔΗΣ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

ΓΙΑ ΕΝΑ ΦΙΛΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑ.

Τὰ ἄρθρα μου γιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία ποὺ δημοσιεύθηκαν τελευταῖα στὴ «Ζυγαριά» τῆς Μόσχας καὶ μεταφραστήκανε ρωμαϊκά στὸ «Νουμά» παρακινήσανε δύο - τρεῖς φίλους μου στὴν Ἀθήνα νὰ μοῦ γράψουνε τὴ γνώμη τους γιὰ τίς κρίσεις μου. Σ' ἓναν ἀπ' αὐτοὺς θαρρῶ πὼς πρέπει ν' ἀπαντήσω δημόσια γιατί, καθὼς φαίνεται, ἐδῶσα ἀφορμὴ νὰ παρεξηγηθοῦνε κάποιες γνώμες μου.

Ὁ φίλος μου ποὺ ἀγαπάει πολὺ τὸ Νιρβάνα, μὰ ἀκόμα περισσότερο ἀγαπάει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴ δικαιοσύνην βρίσκει πὼς δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ προτιμῶ ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες πεζογράφους τὸ Νιρβάνα, γιατί ἀδὲν μπορεῖ νὰ συγκριθῇ ὡς δηγηματογράφος οὔτε μὲ τὸν Παπαδιαμάντη, οὔτε μὲ τὸν Καρκαβίτσα, οὔτε μὲ τὸν Ξενοπούλου. Βρίσκει ἀκόμα πὼς ἄδικα εἶπα τὸν «Κόκκινον Βράχον» τοῦ Ξενοπούλου «γλυκοαισθηματικὸν» γιατί δὲν μπορεῖ νὰ μὴ μοῦ ἔκαμε ἐντύπωση αἱ ὁμορφίαι τοῦ ἔργου στὴν ἀλήθειαν τῶν χαρακτήρων καὶ στὴν ψυχολογία, καθὼς καὶ στὸ ὕφος καὶ στὴ γλώσσα ἀκόμα τῆς περιγραφῆς. Καὶ ἐπὶ τέλους στοιχηματίζει ὅτι δὲ διάβασα τὸν «Κόκκινον Βράχον!!!». Στὶς δύο πρῶτες παρατηρήσεις πρέπει ν' ἀποκριθῶ δηλώνοντας τὴν

αἰσθητικὴ μου γνώμη, μὰ στὴν τρίτη τί μπορῶ ν' ἀπαντήσω; Νὰ βεβαιώσω τὸ φίλο μου πὼς διάβασα τὸν «Κόκκινον Βράχον»; Δὲ γνωρίζω τίς ἠθικὲς συνήθειες τῶν κριτικῶν στὴν Ἑλλάδα· ἐδῶ τουλάχιστο στὴ Ρουσσία, ὅταν γράφομε ἓνα ἄρθρον κριτικὸ καὶ τὸ ὑπογράφουμε μὲ τ' ὄνομά μας, δὲ θὰ βρεθῇ οὔτ' ἓνας ἀναγνώστης νὰ ὑποπτευθῇ πὼς γράφει ὁ ἀρθρογράφος γιὰ πράγματα ποὺ δὲ διάβασε, γιατί κανεὶς σοδαροῦ ἀρθρογράφου ἡ συνείδηση καὶ ἡ ἠθικὴ ἀγωγή θὰ τοῦ ἐπιτρέψουνε ποτὲ νὰ γράψῃ ψέματα. Γιὰ μὰς ἐδῶ στὴ Ρουσσία ὁ τυπωμένος λόγος εἶναι ἱερὸς ποὺ ξέρουν νὰ τὸν σέβονται καὶ συγγραφῆδες καὶ ἀναγνώστες. Στὴν Ἑλλάδα φαίνεται κάποτε συμβαίνουν καὶ ἀλλοιώτικα. Γιατὶ ἴσια ἴσια τὸ ψεγάδι αὐτὸ ποὺ θέλει νὰ βρῇ στὸ ἄρθρον μου ὁ φίλος μου, δηλαδὴ πὼς γὰρ κείνα τὰ ἔργα ποὺ γράφω δὲν τάχω διαβάσει, τὸ βρίσκω καὶ στὸ γράμμα του, καὶ κατὰ παράξενη σύμπτωση καὶ σὲ μιὰ μικρὴ σημείωση ποὺ τυπώσανε τὰ «Παναθηναῖα» (τεύχ. 15 Μαΐου) γιὰ τὰ ἄρθρα μου. Τὰ «Παναθηναῖα» βεβαιώνουν πὼς αὐτὸς κ. Λυκιαρδόπουλος γράφει εἰς τὸν «Νουμά» περὶ τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἐνῶ ἂν διαβάζανε μὲ προσοχὴ ὅσα τυπώθηκαν στὸ «Νουμά» θὰ μαθαίνανε πὼς τὰ ἄρθρα μου γραφτήκανε ρούσσικα, γὰρ ρούσσικον κοινὸν δημοσιεύθηκαν σὲ ρούσσικον περιοδικόν, καὶ ὁ «Νουμάς» εἶχε μόνον τὴν καλωσύνη νὰ δημοσιεύῃ τὴ ρωμαϊκὴν μετάφρασιν.

Τὸ ἴδιον καὶ ὁ φίλος μου ὅταν βεβαιώνει πὼς ἔβαλα πίσω ἀπὸ τὸ Νιρβάνα τὸν Παπαδιαμάντη. Ἀς ἀνοίξῃ ὁ φίλος μου τὸ «Νουμά» ἀριθ. 197, σελ. 10, στήλ. 2, γραμ. 6, καὶ παρακάτω, καὶ θὰ δῇ πὼς πρῶτα πρῶτα ξεχωρίζω τὸν Παπαδιαμάντη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων δηγηματογράφων, ἂν καὶ γράφω παρακάτω πὼς «ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς πεζογράφους Ἕλληνες πρέπει ἰδιαίτερα νὰ σημειωθῇ ὁ Νιρβάνας». Ἐδῶ πρέπει νὰ ζητηθῶ. Πρῶτα πρῶτα κάθε κριτικὴ εἶναι πάντα γνώμη ἀτομικὴ, καὶ κάθε κριτικὸς πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα ν' ἔχει δικό του γούστο, ἀτομικόν. Παντοῦ ὅπως λέει καὶ ὁ Ὀσκάρ Οὐάιλντ σ' αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς αἰσθητικῆς, στὰ «Intention» του: a critic canod be fair. Δεύτερον, τὰ ἄρθρα μου γραφτήκανε γιὰ κοινὸ ρούσσικον, δηλ. γιὰ ἀναγνώστες ποὺ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία τὴ θεωροῦν ὡς ἑκφραση γενικῶν παγκοσμίων ἰδεῶν, καὶ γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὰ κρίνω μὲ μάτια ρούσσικα καὶ ὄχι ρωμαϊκά. Γι' αὐτὸ ἂν καὶ ἀναγνωρίζω, καὶ

τοῖς ἄλλοις, πὼς ὁ Παπαδιαμάντης ἀξίζει γιὰ τὴν ἑλληνικὴ φιλολογία ὡς ἀνεξάρτητη ἀντίληψη περισσότερο ἀπ' τὸ Νιρβάνα, γιατί ὁ Παπαδιαμάντης περιγράφει πρωτότυπα ρωμαϊκά χρώματα, ρωμαϊκὲς ψυχὰς, ρωμαϊκὴ ζωὴ, ρωμαϊκοὺς πόρους, ρωμαϊκὲς χαρὲς, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ φιλολογία ὡς μερίδα τῆς παγκόσμιας, ποὺ ἐν γένει προσπαθεῖ νὰ βρῇ τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ὁλάκερον, χωρὶς νὰ ξεχωρίζει φυλὴν καὶ ἔθνος, ὁ Νιρβάνας στὰ ἔργα του (μ' ὅλη τὴν ξένην ἐπίδρασιν ποὺ φαίνεται σ' αὐτὰ) ἔχει ἰδιαίτερη σημασίαν. Κ' εἴτι μὲ καταλάβαινε οἱ ρούσσοι ἀναγνώστες καὶ ὁ ρούσσικος τύπος ποὺ ἔκρινε τὰ ἄρθρα μου.

Τρίτον — ἡ «Ζυγαριά» εἶναι ὄργανον μὲ μιὰ δριμύνην ἰδέαν καὶ μὲ δριμύνην πρόγραμμα. Κι' ἐμεῖς ποὺ ἀποτελοῦμε τὴ συνταξὴν τῆς καὶ ὅλοι ποὺ γράφουμε στὶς στήλας τῆς, ἔχουν δριμύνην γνώμην περὶ τέχνης καὶ τῶν σκοπῶν τῆς τέχνης. Γι' αὐτὸ ἀπαιτοῦμε ἀπὸ ἔργο ποὺ θέλει νὰ ὀνομαστῇ ἔργο δημιουργικῆς Τέχνης νὰ ἐκφράζῃ κάπια ἰδέαν, καὶ ὄχι νὰ εἶναι μιὰ ἀπλὴ φωτογραφία σὲ λόγια, ἢ μιὰ ἀπλὴ περιγραφὴ. Μιὰ φωτογραφία ὅσο καλὴ καὶ ἂν εἶναι μένει πάντα ἔργο μηχανικόν, νεκρό, καὶ ὄχι δημιουργημένον, γεννημένον στὰ μυστηριώδη βάθη τῆς ψυχῆς. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ «Κόκκινος Βράχος» ἔργο Τέχνης, ἀληθινῆς Τέχνης, δὲν εἶναι ἴσια, ἴσια γιατί ἔχει τόση ὁμορφίαν στὴν ἀλήθειαν τῶν χαρακτήρων, καὶ τῆς ψυχολογίας, καθὼς καὶ στὸ ὕφος καὶ στὴ γλώσσα τῆς περιγραφῆς. Κι' ἂν ὁ Ξενοπούλος ἀντὶ νὰ σέρνῃ ὅλες αὐτὲς τίς ὁμορφίας στὴν ὑπερβολήν, καὶ τίς φωτογραφίας τῶν ἡρώων του νὰ τίς χρωματίζῃ (σὰ ποὺ βλέπει κανεὶς καμιά φορὰ χρωματισμένες cart-postales) καὶ νὰ τίς μεταμορφώσῃ σὲ χαχαρένιες κοῦκλες, ἐδῶν ἄλλῃν προσοχὴν στὸ ζήτημα, τὸ σκοπὸν (σκοπὸν, ἔχει χρῆσιν) ποὺ ἔχει τὸ ἔργο του, τότε εἶμαι βέβαιος πὼς δὲ θὰ γράφα ὅτι εἶναι «γλυκοαισθηματικόν». Τὰ «Παναθηναῖα» ἀποροῦν ποὺ εἶπα τὸν Ξενοπούλου Ἕλληνα Τσίχωφ, καὶ παρακάτω γράφω πὼς στὸν «Κόκκινον Βράχον» εἶναι γλυκοαισθηματικὸς. Ἀπλοῦστατα θέλησα νὰ δείξω πὸ καθαρὰ στοὺς ρούσσους ἀναγνώστες τὴ θέσιν στὸ εἶδος τῆς τέχνης ποὺ βαστάει ὁ Ξενοπούλος στὴ νεοελληνικὴ φιλολογία, καὶ ἔχει τὴ σημασίαν. Κι' εἴπειτα μήπως τὰ «Παναθηναῖα» εἶναι τόσο βέβαια πὼς ὁ Τσίχωφ δὲν εἶναι σὲ καπὶν ἔργα καὶ αὐτὸς λίγο γλυκοαισθηματικὸς.

Ἐλπίζω πὼς μ' αὐτὲς τίς γραμμὰς ξήγησα τοὺς λόγους γιατί στὶς κρίσεις μου ξεχωρίζω τὸν ἓνα συγγραφέα ἀπ' τὸν ἄλλο περισσότερον ἢ λιγότερον, καὶ γιατί ἐγὼ ποὺ γράφω στὰ ξένα γιὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν δὲν ἀνιστοῦμαι τὴν ἀλήθειαν εἴτι ποὺ τὴ θέλει ὁ ἀγαπητὸς μου φίλος.

Μόσκα, 30 τοῦ Μᾶη 1906.

ΜΙΧ. ΛΥΚΙΑΡΔΟΠΟΥΛΟΣ

Κι' ὁ Γιάννης ὁ Σταθᾶς χάθηκε στὸν κατήφορον καὶ ἔφτακε στὸ σπῖτι του. Ἀκριτος ξαπλώθηκε κατὰ γῆς σὺν πεθαμένους, καὶ ἂν δὲν τῶκρεναν, δὲ θὰ ταραζόνταν ἀπ' ἐκεῖ ὥρες.

Ὁ Γιάννης εἶχε χάσει μικρὸν τὸν πατέρα καὶ εἶχε πιάσει μοναχὸς του ἓναν καφενὲ στὸ χωριὸν, ὅπου ἔκανε καὶ τὸν μπαρμπέρην. Ζοῦσε καλὰ μὲ τὴ μάνα του, ποὺ εἶταν ἡσυχὴ καὶ ἡμερὴ σὺν ἀρνί. Μὲ κανέναν δὲν εἶχε ἀλλάξει κακὸν λόγον στὸ σπῖτάκι τῆς μονιασμένης μὲ τὸ γιὸ τῆς. Κι' αὐτὸς ξενισμένος κοίταε τὴ δουλιὰ του καὶ τὸ σπῖτι του. Τὸ πουντὸ πουντὸ ἔπαιρνε τὸ καριοφίλι του, τὴ γλυκόλαλη πέρδικα του, τὰ τρίχινα βρόχια του καὶ πήγανε γιὰ κυνῆγι. Κι' ὅταν δὲν ἔφερνε κανέναν πέρδικον, κάπιο λαγὸν θῆκε κρεμασμένον στὴν πλάτην. Κατόπι ἄνοιγε τὸν καφενὲ του καὶ τὸ μεσημέρι γύριζε στὸ σπῖτι του. Μὰ ὅσες βολὲς πέρναε ἀπὸ ἓνα σπῖτι, ὅλο ἐκεῖ στὸ φράχτην, πίσω ἀπὸ μικρὴς ἀγριοσυκιῆς, κάπιν ταραζόνταν καὶ κάποιος ἥσκιος φαίνονταν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ φύλλα ποὺ στέκονταν ὀρθός. Κι' ὁ Γιάννης κοινοστέκονταν λιγάκι καὶ πάλιν ξενισμένος ἔφευγε. Μὰ κάθε μέρα τὸ ἴδιον γίνονταν καὶ ἀγάγια ἀγάγια κάπια χαρὰ τὸν ἔπαιρνε νὰ γυρνᾷ τὸ μάτι του ἐκεῖ καὶ μ' ἓνα χαμόγελο νὰ κοιτάει. Μιὰ μέρα εἶδ' ἓνα δάχτυλον

καὶ ἀργότερα δύο καὶ κατόπι τρία, τέσσερα καὶ στὸν πάτον ἓνα χέρι. Κι' ὅσες βολὲς τὴν ἔπαιρνε ἀπ' ἐκεῖ, χωρὶς νὰ θέλῃ τὸ χέρι του πῆγαινε στὸ χέρι καὶ ταραζόνταν — μὲ φόβον τῶνοιαθε — ἡ καρδιά του καὶ στένευε ἡ ἀναπνοή. Καὶ συχνὰ γύφανε καὶ κοίταε πάλιν πίσω τὸ χέρι. Κ' ἤθελε νὰ μάθει ποῖον εἶταν αὐτὸ τὸ χέρι καὶ τὸ ἔβλεπε πῶς ποῖον νὰ τὸ γνωρίσει, νὰ τὸ καλοθυμᾷται καὶ τοῦ φαίνονταν σὺν κάπιν ποὺ τὸν τήρασε καὶ τοῦ γελοῦσε. Εἶχε καταλάβει πὼς εἶταν ζεφρὸν χέρι καὶ τὸ θυμοῦνταν ἀπ' ὅσον ποὺ στέκονταν καὶ ποὺ ἀκούμπαιε καὶ ἀπὸ ποῖα κλωνάρια ἀνάμεσα ἔβγαινε καὶ ποῖον φύλλον ἐκρυβε τὸ μπράτσον ποὺ γλίστρει μέσα στὰ κλαριά καὶ τὰ πλατιά του φύλλα κόκκινα καὶ παχουλά. Ἐνα Σάββατον πηγαίνοντας βιαστικὰ — εἶταν μέρα παζαρίου — στὸ σπῖτι νὰ δαγκάσῃ ψίχα ψωμί εἶδε τὸ χέρι, μὰ τὸ μικρὸ τὸ δάχτυλον εἶταν κρυμμένον καὶ τῶνιεν μιὰ ἀπορία: γιατί κείνο τὸ δάχτυλον δὲ φαίνονταν καὶ ὄχι ἄλλο; Τὸ μικρὸ κείνο; Μπα, δὲ βαριέσαι, ἔτυχε κείνο καὶ δὲ φαίνεται, εἶπε πάλιν μὰ τί διάολον, ὁλοένα κείνο ἔλειπε; Καὶ τίς ἄλλες μέρες δὲ φαίνονταν τὸ δάχτυλον καὶ αὐτὸς ἔκανε, ξανάκανε αὐτὲς τίς σκέψεις, μὰ καμιά αἰτία δὲν ἤδρισκε. Καὶ δὲν μπόρησε νὰ ἡσυχάσῃ, γιατί τὸ δάχτυλον ποὺ ἔλειπε τοῦ φανερώονταν μπρο-

στά. Καὶ δὲν καταφέρει νὰ μάθει τίνας εἶταν τὸ χέρι μὲ τὸ κρυμμένον τὸ δάχτυλον. Στὸς φίλους του ντρέπονταν νὰ τὸ ρωτήσῃ, στοὺς δικούς του — παιδιὰ γιὰ παντὶ — ἀκόμα χειρότερα. Μὰ δὲν ἄργησε νὰ καταλάβει ὅτι ἡ θυγτέρα τοῦ Μῆτρο Λάππα θὰ εἶταν. Κι' ἂν εἶταν ἡ μάνα τῆς, ποὺ εἶταν καὶ αὐτὴ νιά;

Πολὺν καιρὸ βαστάζε εἴτι καὶ ἄξαφνα πάνω στὸ χροῖον βλέπει ἄλλο χέρι, τὸ δέξιο καὶ τὸ ἓνα δάχτυλον κλεισμένον, σὺν νὰ κρατοῦσε, κείνο, τὸ μυστικὸν ὄλο. Τώρα πέρναε καὶ δὲ στέκονταν καθόλου νὰ κοιτάξῃ, παρὰ ἔφαινε μιὰ κρυφὴ ματιὰ καὶ βιάζονταν νὰ φύγῃ. Καμιά βολὰ μὲ τὰ μάτια κάτω οὔτε ντρέμασε νὰ γυρίσῃ κατὰ ἐκεῖ. Μόνον σὺν ἔφτανε στὴν κόχη τοῦ ἀντικρυνοῦ σπῖτιτος μὲ τὸ ἓνα τὸ χέρι τήρασε τὸ χέρι ποὺ τραβιόνταν. Καὶ δὲν τῶφευε ἀπὸ τὸ νοῦ, ὅτι νῆκανε τὸ χέρι ἔβλεπε καὶ ὅταν τίποτε δὲν ἔκανε τόσον πῶς ποῖον καὶ φανερώτερα τοῦ φανίζονταν τὸ χέρι μὲ τὸ κλεισμένον τὸ δάχτυλον.

Τὸ πῆρε ἀπόφαση μιὰ μέρα νὰ πάει στὸ σπῖτι τῆς, μπορεῖ καὶ νὰ τὴν ἔβλεπε. Μὰ δὲν ἤδρισκε πρόφαση. Τότες γύφανε τ' Ἀν Δημητρίου, ἀλλὰ μὲ ποῖον πάλιν νὰ πάει; Κεῖνὴ τὴν ἡμέραν εἶχε ἀπολύει ἡ ἐκκλησία καὶ καθόνταν μὲ κάπιν φίλους στὸ παζάρι. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς εἶταν ἐδικὸς μὲ τὸ Μῆ-